

Research Article
**An Attitude on the Function of Religion in the Social Customs
of Apartment Living from the Perspective
of the Qur'an and Narratives**

Razieh Hosseini¹

Ali Asghar Tajari²

Seyyed Hassan Abedian³

Received: 01/02/2022

Accepted: 01/10/2022

Abstract

Social relations among neighbors create peace of mind and support people to each other and improve the society. Today, due to population growth and lack of residential space, the emergence of apartment buildings and being away from traditional neighborhoods, the culture of neighborliness has changed. The prevalence of self-centered thinking and distancing from the culture of religious neighborliness in apartment living may cause social support to decrease and disturbances to occur. The current study tries to answer the question that "how can religious teachings be effective

1. PhD student, Department of Quranic and Hadith Sciences, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran. razeyhoseini@gmail.com.

2. Assistant Professor, Department of Quranic and Hadith Sciences, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran (corresponding author). a.tajari@hotmail.com.

3. Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Principles of Law, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran. . mhaded4@yahoo.com.

* Hosseini, R., & Tajari, A. A., & Abedian, S. H. (1401 AP). An Attitude on the Function of Religion in the Social Customs of Apartment Living from the Perspective of the Qur'an and Narratives. *Journal of Islam and Social Studies*, 10(38), pp. 195-224. DOI: 10.22081/JISS.2022.63086.1894.

in organizing the relations and customs of apartment neighbors", to examine the concept of neighbor from the perspective of Quran and traditions and to analyze the roles of religion in relations with apartment neighbors. The findings of the study suggest that religion, with a comprehensive view, has shown attention to the relations of neighbors and has enumerated duties for communication with neighbors for the cohesion of the community and the peace of mind of individuals and the necessary support and the expansion of moral virtues and social norms. Paying attention to and implementing the orders of religion in relation to the neighbors in the apartment can be effective in organizing these relationships and personal health as well as promoting the Islamic society.

Keywords

Function, religion, social customs, apartment living.

مقاله پژوهشی

نگرشی بر کارکرد دین در آداب اجتماعی آپارتمان‌نشینی از منظر قرآن و روایات

راضیه حسینی^۱ علی‌اصغر تجری^۲ سیدحسین عابدیان^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۰۹

چکیده

روابط اجتماعی میان همسایگان موجب ایجاد آرامش روحی و حمایت افراد از هم و ارتقای جامعه می‌شود. امروزه به جهت رشد جمعیت و کمبود فضای مسکونی و بروز ساختمان‌های آپارتمانی و فاصله گرفتن از محله‌های سنتی، فرهنگ همسایه‌داری تغییر کرده است. رواج تفکر خودمحوری و فاصله گرفتن از فرهنگ همسایه‌داری دینی در آپارتمان‌نشینی، ممکن است سبب کم‌شدن حمایت‌های اجتماعی و بروز نابسامانی‌هایی شود. پژوهش حاضر سعی دارد در پاسخ به این سؤال که «آموزه‌های دینی چگونه می‌تواند در سامان‌بخشیدن به روابط و آداب همسایگی آپارتمانی مؤثر باشد»، مفهوم همسایه را از منظر قرآن و روایات بررسی کند و کارکردهای دین را در روابط با همسایگان آپارتمان‌نشین واکاود. آنچه از این پژوهش به دست آمده این است که دین با نگاه همه‌جانبه، به روابط

۱. دانشجوی دکتری گروه علوم قرآن و حدیث، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم، قم، ایران.
razeyhoseini@gmail.com

۲. استادیار گروه علوم قرآن و حدیث، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم، قم، ایران (نویسنده مسئول).
a.tajari@hotmail.com

۳. استادیار گروه فقه و مبانی حقوق، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم، قم، ایران.
mhamed4@yahoo.com

* حسینی، راضیه؛ تجری، علی‌اصغر؛ عابدیان، سیدحسین. (۱۴۰۱). نگرشی بر کارکرد دین در آداب اجتماعی آپارتمان‌نشینی از منظر قرآن و روایات. فصلنامه علمی - پژوهشی اسلام و مطالعات اجتماعی، ۱۰(۳۸)، صص ۱۹۵-۲۲۴.
DOI: 10.22081/JISS.2022.63086.1894

همسایگان توجه نشان داده و برای انسجام اجتماع و آرامش روحی افراد و حمایت‌های لازم و گسترش فضایل اخلاقی و رفتارهای هنجار اجتماعی، وظایفی را برای ارتباط با همسایگان برشمرده است. توجه و اجرای دستورهای دین در ارتباط با همسایگان در آپارتمان می‌تواند در سامان‌بخشیدن به این روابط و سلامت فردی و ارتقای جامعه اسلامی مؤثر باشد.

کلیدواژه‌ها

کارکرد، دین، آداب اجتماعی، آپارتمان‌نشینی.

مقدمه

انسان‌ها مخلوقات اجتماعی‌اند و همواره برای ادامه حیات و رشد و تکامل نیاز به زندگی جمعی و برقراری تعامل اجتماعی با دیگران دارند و دائم در پی برقراری ارتباط مطلوب با دیگران‌اند؛ به همین علت زندگی به صورت گروهی را انتخاب کرده‌اند؛ چراکه این نوع از زندگی، علاوه بر پاسخ به نیاز فطری انسان، امنیت، شادابی و نشاط رفع نیازهای فردی و اجتماعی را به همراه داشته است. انسان‌ها در گذر زمان دریافته‌اند برای بهتریستن و تعامل بهتر با افرادی که با آنها زندگی جمعی دارد، باید تابع آداب و مقرراتی باشند. به همین منظور، برای ارتباط با دیگر افرادی که در مجاورت آنان زندگی می‌کنند، آداب و مقرراتی را با کمک از خرد جمعی و بعضاً از دستورهای دینی ترسیم می‌کنند و خود را ملزم به رعایت آن می‌دانند. امروزه با رشد و تراکم جمعیت، کم‌بودن فضا و مسئله مهاجرت و به‌وجود آمدن شهرهای بزرگ، مردم از زندگی به صورت سنتی تا حد زیادی فاصله گرفته‌اند و به تدریج به زندگی آپارتمان‌نشینی متمایل شدند. روی آوردن به این سبک از زندگی، سبب تغییر در سبک رفتار و اخلاق در روابط میان همسایگان شده است. به همین علت بررسی و آگاهی از قوانین و رعایت آداب و شرایط متناسب با فرهنگ در روابط با دیگر همسایگان در آپارتمان، ضروری است.

در اسلام، آیات و خصوصاً روایات فراوانی در این باره وجود دارد که می‌تواند چارچوبی دقیق برای ایجاد ارتباط مؤثر با همسایگان باشد. دین به همه جوانب زندگی انسان‌ها توجه داشته و برای زندگی جمعی آنان، قوانینی را در غالب روابط همسایگی ترسیم و توصیه کرده است. از منظر دین، همه تعاملات اجتماعی می‌توانند، الهی باشند، به گونه‌ای که انسان‌ها با برقراری ارتباط مطابق سفارش دین، با دیگر افراد اجتماع، می‌توانند صفات و فضایل اخلاقی را در خود پرورش دهند و رزایل اخلاقی را از خود دور سازند. در نگاه دین، انسان جایگاه ویژه‌ای دارد و سرنوشت انسان‌ها در ارتباط با دیگران و در گرو رفتار اجتماعی آنها رقم می‌خورد. از آنجا که در جهان بینی اسلام انسان‌ها درصدد جلب رضایت خداوند هستند، باید ارتباط خود با دیگران را بر این مبنا

قرار دهند و فرهنگ و نوع ارتباط با دیگر افراد اجتماع را در جامعه بر این اساس تنظیم کنند. تحقیق حاضر با روش تحلیلی و توصیفی و جمع آوری اطلاعات کتابخانه‌ای، با توجه به مشکلات همسایگی در آپارتمان‌نشینی، با محوریت آیات قرآن و مراجعه به احادیث، کارکردهای دین در آداب اجتماعی آپارتمان‌نشینی را بررسی کرده است.

۱. مفهوم‌شناسی

۱-۱. کارکرد

کارکرد در لغت، ترجمه واژه فونکسیون^۱ به معنای وظیفه است. این مفهوم در علوم اجتماعی در زمینه‌های متعدد، معانی مختلفی دارد. در جامعه‌شناسی بیش از همه به سه معنی کار، وظیفه و نقش تأکید شده است. اصطلاح کارکرد، به نوعی نتیجه اشاره می‌کند؛ نتیجه‌ای که خواه از لحاظ نظری، قابل بیان و مورد انتظار یا غیر مورد انتظار باشد (گولد، ۱۳۷۶، ص ۶۷۹). مفهوم کارکرد را در هر معنایی که به کار ببریم، می‌تواند مثبت یا منفی باشد. زمانی که کارکرد موجب انطباق با نظام اجتماعی گردد یا نیازهای اساسی را پاسخ دهد، کارکرد مطلوب^۲ خوانده می‌شود. اگر در دوام و اجزا یا کل نظام اجتماعی خللی وارد کند کارکرد منفی^۳ خوانده می‌شود (ساروخانی، ۱۳۸۰، ج ۲، ص ۳۰۴). همچنین کارکردهای آشکار^۴ آن دسته از کارکردهایی است که آشکارا در نظام اجتماعی ایفای نقش می‌کند و تأیید وجود آنها نیازی به تعبیر خاصی ندارد. کارکرد پنهان^۵ بر نتایج غیرمنتظره و غیر قابل رؤیت عادات و رسوم اجتماعی دلالت دارد (گیدنز، ۱۳۷۴، ص ۷۴۹).

کارکرد وقتی به دین نسبت داده می‌شود، مقصود معنای عام آن است که شامل

1. Function.
2. Eufunction.
3. Dysfunction.
4. manifest function.
5. latent function.

خدمات، غایات و اغراض، آثار و تبعات پنهان و آشکار، مقصود و غیرمقصود دین به جامعه و نهادهای اجتماعی می‌شود که بقا و دوام و تعادل آن را در پی دارد.

۲-۱. دین

واژه دین در عربی و فارسی و لاتین در معانی گوناگونی به کار رفته است. ریشه این واژه فارسی است و بعد به زبان عربی راه یافته و به معنای کیش، آیین، طریقت، شریعت، مقابل کفر و به معنای خصایص معنوی و عرفان به کار رفته است (دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۷، ص ۱۰۰۴۴). در کتاب‌های لغوی عربی، دین به معنای رسم و عادت (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۳، ص ۱۶۹)، تلافی و مجازات و جزا، اطاعت و فرمانبرداری و آیین و شریعت (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ج ۸، ص ۷۳؛ طریحی، ۱۳۷۵، ج ۶، ص ۲۵۰؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۳۲۳) به کار رفته است. در تعریف اصطلاحی دین به جهت تعدد دیدگاه‌ها، تعاریف متعددی ارائه شده است. در میان دانشمندان، متفکران مسلمان دین را از نگاه معرفتی و عقلی تعریف کرده‌اند، مانند: دین به معنی اعتقاد به آفریننده‌ای برای جهان و انسان و دستورات عملی متناسب با این عقاید است (مصباح، ۱۳۸۷، ص ۱۱). دین مکتبی است که مجموعه عقاید، اخلاق و قوانین و مقررات اجرایی با هدف راهنمایی انسان برای رسیدن وی به سعادت داشته باشد (جوادی آملی، ۱۳۸۰، ص ۲۴). جامع‌ترین تعریف، تعریفی است که دربردارنده تمامی رویکردها باشد؛ بنابراین دین می‌تواند مجموعه‌ای مرکب از معارف، احکام و دستورهای فردی و اجتماعی باشد که از سوی منبع الهی و به واسطه پیامبران در اختیار انسان قرار داده شده و هدف آن تکامل و رستگاری انسان است. منظور از دین در این مقاله، دین برحق و آخرین دین آسمانی، یعنی اسلام است.

۳-۱. آداب اجتماعی

آداب، جمع ادب، رسوم، قوای و اصول پذیرفته (دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۱، ص ۲۳) و رفتار پسندیده مطابق با هنجارهای جامعه، خوی خوش و روش مناسب هر کار است. ادب در اصطلاح، تعامل با دیگران به لطف، محبت، خوشرویی و صداقت و رعایت احترام

مناسب با موقعیت و جایگاه خود است؛ به عبارت دیگر ادب، هیئت زیبا و پسندیده‌ای است که هر عمل مشروع و اختیاری، طبق آن هیئت واقع شود (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۶، ص ۲۵۶).

آداب اجتماعی در لغت ترجمه اصطلاح Social Manners به معنای نشان دادن رفتارهایی است که طبق عرف و عادت صورت می‌گیرند، اما آداب اجتماعی به کاربرد و رعایت عادات و عرف در بعد مادی آن نظر دارند (بیرو، ۱۳۶۶، ص ۳۶۴). آداب اجتماعی، آداب و رسوم و تشریفاتی هستند که جامعه در روابط اجتماعی تجویز می‌کند. آداب اجتماعی، برخی به‌جامانده از سنت‌ها و برخی ناشی از تجدد و انتقال فرهنگی است (شایان‌مهر، ۱۳۷۷، ص ۲۰).

۴-۱. آپارتمان‌نشینی

آپارتمان خانه‌ای با چندین طبقه و دارای چندین واحد مستقل از یک واحد مسکونی در یک مجموعه ساختمانی است که هر واحد مسکونی در یک عمارت چندطبقه است (دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۱، ص ۱۷). آپارتمان معادل واژه apartemen است که فرهنگستان ادب و هنر فارسی، کاشانه را به‌عنوان معادل آن انتخاب کرده است. آپارتمان‌نشینی نوعی سکونت و زندگی به دلایل مختلف، ضرورت تحمیلی در شهرها است. آپارتمان‌نشینی در ایران اولین بار در زمان رضاشاه صورت گرفت. این ساختمان‌ها در چندین طبقه ساخته شدند که طبقات اول برای مغازه‌ها، طبقات دوم برای دفتر و کالت، مطب و دفتر کار اختصاص داده شدند و در طبقات بالاتر، خانواده‌ها ساکن شدند (پراينده، ۱۳۸۰، ص ۴۶).

۵-۱. همسایه

در فارسی به دو یا چند نفر که در زیر یک سقف زندگی می‌کنند یا اتاق یا خانه آنها متصل یا به هم نزدیک باشد، همسایه گفته می‌شود (معین، ۱۳۷۶، ج ۴، ص ۵۱۸۴). در زبان دین، واژه «جار» بیانگر مفهوم همسایه است. کلمه جار که جمع آن جیران و جیره است در لغت به معانی مختلفی مانند شریک، پاسبان، امان‌دهنده، درخواست‌کننده، امان، ناصر، هم‌پیمان و... آمده است (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۴، ص ۱۵۴). جار کسی است که نزدیک

به خانه فرد، مسکن دارد و زندگی می‌کند. برخی از لغت‌شناسان برای مفهوم همسایگی، نزدیکی دو خانه را بیان کرده‌اند؛ کسی که حقش بر دیگران بزرگ است و حتی بر دیگران پیدا می‌کند یا حق همسایگی غیر خویشاوند را بزرگ می‌شمارد، «جار» شمرده می‌شود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۱۱). برخی دیگر از لغت‌شناسان برای مفهوم همسایه، مجاورت را لازم دانسته و همسایه را کسی می‌دانند که مسکنش در مجاورت باشد (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۲۵۰). همسایگی در آپارتمان در چهار جهت راست و چپ و پشت و جلو محدود نمی‌شود، بلکه فضای بالا و پایین را هم شامل می‌شود؛ یعنی در یک آپارتمان چند طبقه همگی همسایه هستند (جوادی آملی، ۱۳۸۸، ج ۱۸، ص ۶۳۶) بنابراین افراد ساکن در یک آپارتمان، مجتمع مسکونی یا برج‌های بلند، همسایه به شمار می‌روند.

۱-۵-۱. تعریف همسایه در قرآن

قرآن کریم در آیه ۳۶ سوره نساء دو ملاک برای همسایگی ذکر می‌کند. ملاک قرابت ملکی و قرابت همنشینی.

قرابت ملکی

دو عبارت «الْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ» و «الْجَارِ الْجُنْبِ» در مقابل هم قرار گرفته‌اند؛ اولی همسایه نزدیک و دومی همسایه دور است؛ زیرا با توجه به کلمه جنب که به معنای اجنبی است، در اینجا با وجود قرینه معنای دور را به آن می‌دهد و منظور از این دوری و نزدیکی دوری و نزدیکی خانه است (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۴، ص ۳۵۴). در اینکه منظور از همسایه نزدیک «الجار ذی القربی» چیست، مفسران احتمالات مختلفی داده‌اند. بعضی معنی آن را همسایگانی که جنبه خویشاوندی دارند، دانسته‌اند؛ ولی این تفسیر بعید است؛ چراکه در جمله‌های قبل از این آیه، به حقوق خویشاوندان اشاره شده است و منظور همان نزدیکی مکانی است یا اینکه منظور همسایگانی است که از نظر مذهبی و دینی به انسان نزدیک باشند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ص ۳۸۰). عبارت «الجار الجنب» اشاره به

همسایگان دور دارد. برخی از مفسران معتقدند مقصود دوری مکانی است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ص ۳۸۰). در برخی از روایات، حد و حدود همسایه را از جهت بعد مکانی و تعداد چهل خانه از چهار طرف را همسایه بیان کرده‌اند (حویزی، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص ۴۸۰). طبق عبارت «الجار الجنب» در آیه ۳۶ سوره نساء و روایات تفسیری ذیل این آیه، همسایگی به خانه‌های نزدیک محدود نمی‌شود، بلکه مفهوم گسترده‌ای از ساکنان محله را شامل می‌شود که انسان در برابر آنها مسئولیت اخلاقی و حقوقی دارد.

برخی دیگر از مفسران معتقدند مقصود از «الجار ذی القربى وَ الْجَارِ الْجُنْبِ» همسایگانی است که با انسان خویشاوندی دارند و همسایگانی که خویشاوندی ندارند یا اینکه منظور از همسایگان دور، همسایه غیرمسلمان‌اند؛ زیرا حق همسایگی در اسلام فقط منحصر در همسایگان مسلمان نیست و شامل غیرمسلمانان نیز می‌شود (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۳، ص ۳۸۱).

با توجه به این تفسیر، به تقسیم دیگری از همسایه در روایات می‌توان اشاره کرد. پیامبر ﷺ می‌فرماید: «همسایگان سه دسته‌اند: نخست همسایه‌ای که دارای سه دسته حقوق بر ما است: حق همسایگی، حق خویشاوندی و حق اسلام (که حق برادری است)؛ دوم همسایه‌ای که دارای دو حق است: حق همسایگی و حق اسلام، و سوم همسایه‌ای که دارای حق همسایگی است و آن حق مشرک از اهل کتاب است» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۱، ص ۱۵۵؛ قائمی، ۱۳۶۴، ص ۱۵۸).

توجه به این دسته‌بندی نشان می‌دهد از منظر دین، توجه و مسئولیت انسان در برابر همسایگان تا چه حد و به چه میزان فراگیر است. کافر یا مشرکی که از نظر مکانی در نزدیکی فرد ساکن باشد، درباره او وظایفی خاص وجود دارد و نمی‌توان آن را نادیده گرفت.

قرابت همنشینی

در عبارت «الصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ» در آیه ۳۶ سوره نساء به نوع دیگری از همسایگی اشاره دارد. این عبارت هرکسی را که به‌نوعی با انسان نشست و برخاست دارد، شامل

می‌شود و معنایی وسیع‌تر از دوست دارد. این دوستی می‌تواند به صورت دائمی یا موقت باشد، همانند کسی که در هنگام سفر با انسان همنشین می‌شود. در پاره‌ای از روایات «صاحب‌بالجنب» به رفیق سفر یا کسی که به امید نفعی سراغ انسان می‌آید، تفسیر شده است؛ البته منظور از این روایات اختصاص «صاحب‌بالجنب» به این موارد نیست، بلکه از جهت بیان توسعه مفهوم، همه این موارد را شامل می‌شود؛ بنابراین این آیه یک دستور جامع و کلی برای حسن معاشرت با تمام کسانی است که با انسان ارتباط دارند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۳، ص ۲۸۳). همچنان که امام سجاد علیه السلام در رساله حقوق، در بیان حقوق متقابل مؤمنان قرابت مکانی و مجالست را از جمله عوامل ایجاد حقوق در روابط اجتماعی برشمرده است (ابن‌شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۲۶۶). برخی عبارت «صاحب‌بالجنب» را به معنای کسی دانسته‌اند که از سایر رفقا به انسان نزدیک‌تر است یا خانه‌اش کنار خانه شخص باشد یا مصاحب فرد باشد (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۴، ص ۳۵۴).

۲. بیان مسئله

از آنجاکه انسان موجودی اجتماعی است، موضوع همسایه و همسایه‌داری جزئی از زندگی او به شمار می‌رود. از طرفی از اساسی‌ترین نیازهای اولیه انسان داشتن سرپناهی است که در آن احساس آرامش و امنیت داشته باشد. نقش همسایگان در این آرامش بسیار مهم است. امنیت و آسایش فرد در مکان زندگی وابسته به قواعد و قوانینی است که باید همسایگان آن را رعایت کنند. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «شما ناچار از زیستن با مردم هستید و به‌راستی کسی نیست که تا زنده است از مردم بی‌نیاز باشد و ناچار مردم باید با همدیگر سازش داشته باشند» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۶۳۵)؛ از این‌روی برای این هم‌زیستی باید آداب و رسومی وجود داشته باشد. افراد اجتماع با رعایت این آداب و رسوم در ارتباط با همسایگان، ضمن کسب ارزش و شخصیت برای خود، باعث کاهش مشکلات اجتماعی می‌شوند و زمینه برای زندگی آرام و لذت‌بخش همراه با همبستگی اجتماعی فراهم می‌شود.

امروزه با رشد سریع جمعیت شهری و نبود فضای کافی و تغییر ساختاری فضای

خانه‌ها و تبدیل آنها به فضاهاى کوچک‌تر و ظهور آپارتمان‌نشینی و فاصله گرفتن از سبک زندگی در خانه‌های سنتی ایرانی و اسلامی و روی آوردن به زندگی به سبک کنونی آن یعنی آپارتمان‌نشینی، مسائل و رویکردهای جدیدی، در تعاملات همسایگی به وجود آمده است. رواج سبک زندگی آپارتمان‌نشینی در شکل‌گیری و تغییر و تحول امور مادی و معنوی و افکار و رفتار ساکنان یک مجموعه آپارتمانی نقش داشته و براساس دیدگاه محققان این نوع از زندگی کارکردهای زیستی، عاطفی، تربیتی، آموزشی و انتقال ارزش‌های فرهنگی، سنتی، اقتصادی خانواده‌های آپارتمان‌نشینان را تحت تأثیر قرار داده و باعث کاهش روابط همسایگی و تغییر در سبک و شیوه زندگی آپارتمان‌نشینان و کاهش روحیه همکاری جمعی و کاهش رعایت حقوق شهروندی شده است (محسنی تبریزی، ۱۳۹۰). آپارتمان‌نشینی به‌عنوان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر و تأثیر نوع اعتقادات و به تبع آن فرهنگ، مورد توجه اندیشمندان این حوزه قرار گرفته است؛ به‌طورمثال به اعتقاد دورکیم هرچه جوامع متراکم‌تر و حجیم‌تر شوند، ماهیت فرهنگ، بیشتر دستخوش تغییر و تحول می‌گردد؛ چراکه وجدان جمعی ملزم به فائق آمدن بر تنوعات ارزش‌های محلی و استیلا بر فضای بیشتر می‌شود و در نتیجه فرهنگ و ارزش‌های آن انتزاعی‌تر می‌گردد (باندز، ۱۳۹۴، صص ۵-۶). به اعتقاد وی اعتقادات دینی همان سرشت جامعه و جنبه‌ای بسیار مهم و اساسی از انسجام اجتماعی است و تغییر کارکردی و ساختاری در جامعه شکل یکپارچگی مذهبی را نیز تغییر می‌دهد (استونز، ۱۳۹۳، صص ۷۹-۸۰)؛ بنابراین به اعتقاد اندیشمندان فاصله گرفتن از اعتقادات مذهبی در هر جامعه با تغییر سبک و روش زیستن و سکونت افراد آن اجتماع، موجب به‌وجود آمدن مشکلاتی در روابط اجتماعی بین ساکنان یک آپارتمان یا مجتمع آپارتمانی می‌شود و در نهایت این امر سبب به‌وجود آمدن بی‌نظمی و عدم همبستگی در اجتماع می‌گردد. یکی از مسائل اجتماعی امروز که با توجه به نوع زندگی شهری و آپارتمان‌نشینی به وجود آمده، بحث روابط با همسایگان است. احادیث بسیاری در این باره وجود دارد که می‌تواند چارچوبی دقیق و مؤثر برای بهبود روابط همسایگان در آپارتمان‌ها باشد.

۳. پیشینه پژوهش

با توجه به جستجوی محقق، در خصوص موضوع کارکرد دین در آداب اجتماعی آپارتمان‌نشینی از منظر دین، تا کنون تحقیق مستقلی به صورت مقاله یا کتاب صورت نگرفته است؛ اما در خصوص مشکلات آپارتمان‌نشینی در محورهای فرهنگی و جامعه‌شناختی و همچنین بررسی برخی از مشکلات معماری و فرهنگی به صورت موردی در برخی از شهرهای ایران پژوهش‌هایی انجام شده است. به جهت ارتباط موضوع این نوشتار با پژوهش‌های یادشده، شاید بتوان آنها را به عنوان پیشینه برشمرد؛ البته هیچ‌یک از آنها با آنچه نگارنده در صدد آن است، تطابق کامل ندارد.

مقاله «مطالعه میزان مشکلات آپارتمان‌نشینی و عوامل تأثیر گذر بر آن در کرج»، محسنی تبریزی، نشریه تحلیل اجتماعی نظم و نابرابری اجتماعی، بهار و تابستان ۱۳۹۰، شماره ۶۰، صص ۱۸۱-۲۱۰؛ مقاله «آپارتمان‌نشینی در شهرهای ایرانی-اسلامی و مشکلات اجتماعی و فرهنگی ناشی از آن (نمونه مورد مطالعه مسکن مهر بروجرد)»، علی محمد ناصری و احسان تقوی، معماری سبز، شماره ۶، بهار ۱۳۹۶؛ مقاله «مطالعه جامعه‌شناختی پیامدهای فرهنگی زندگی آپارتمان‌نشینی در ایران (مورد مطالعه: کلان شهر تهران)»، علی قلی جوکار و مجید کاشانی و حسین فکر آزاد، مطالعات علوم اجتماعی ایران، زمستان ۱۳۹۷، شماره ۵۹، صص ۱۳۲-۱۵۴؛ مقاله «بررسی مشکلات همسایگی در آپارتمان‌نشینی و راهکارهای مقابله آن با رویکرد اخلاقی»، علی مکلوتی نیا و محمدتقی سبحانی نیا، اخلاق و حیانی، شماره ۱۳، دی ماه ۱۳۹۶، صص ۱۰۸-۱۸۳.

تحقیق حاضر در صدد است با توجه به مسئله مهم ارتباط با همسایگان به عنوان یکی از ارتباط‌های پایه‌ای در اجتماع و مسئله آپارتمان و مجتمع‌نشینی، جایگاه همسایه و کارکردهای دین در آداب و روابط اجتماعی آپارتمان‌نشینی را بررسی کند. تفاوت این مقاله با سایر مقالات این است که با توجه به مفهوم همسایگی در نگاه دین، کارکردهای دین را در آداب اجتماعی همسایگی در آپارتمان‌نشینی توصیف و تحلیل کند.

۴. مبانی نظری تحقیق

دین اسلام نگاه همه‌جانبه به انسان‌ها دارد و در خصوص روابط بین انسان‌ها و تعاملات اجتماعی آنان در سطوح متفاوت، دستوراتی را بیان کرده است. در جهان‌بینی اسلامی انسان باید ارتباطش را با دیگران، در اجتماع، براساس دستورهای دین، به جهت تشکیل جامعه آرمانی توحیدی تنظیم کند؛ به همین منظور، دین شیوه صحیح روابط اجتماعی را در اختیار بشر قرار داده و روابط با همسایگان به‌عنوان بخشی از افراد اجتماع که انسان با آنها همزیستی دارد، مورد توجه دین است. اهمیت این ارتباط را می‌توان در آیات قرآن و روایات معصومان علیهم‌السلام در خصوص آداب و دستورالعمل‌های رفتاری در خصوص همسایگان دریافت.

قرآن در آیه ۳۶ سوره نساء به انواع همسایه و جایگاه آن در دین اشاره کرده است. در این آیه، احسان و نیکی کردن به همسایه، در کنار عبادت خداوند و هم‌ردیف احسان به والدین و خویشاوندان قرار داده شده است. واژه «احسان» از ریشه «حُسن» به معنای زیبایی و نیکی است (دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۳، ص ۱۰۸۹). احسان به معنی تفضل و امری فراتر از عدالت است؛ زیرا عدل عبارت از بخشیدن یا گرفتن چیزی است که بر او لازم است و احسان این است که انسان بیش از آنچه بر عهده او است، انجام دهد و کمتر از آنچه که حق او است، دریافت کند (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۳۶). قرآن کریم انسان‌ها را به عدل و احسان در انجام امور خویش امر کرده است (نحل، ۹). برتری احسان بر عدل از این جهت است که اقدام به عدل واجب است؛ درحالی که اقدام به احسان، مستحب و پسندیده است. احسان می‌تواند به دو صورت بخشش به دیگران و به‌صورت انجام عملی نیک و پسندیده است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۳۶). حضرت علی علیه‌السلام در خصوص اهمیت احسان می‌فرماید: «رَأْسُ الْإِيمَانِ الْإِحْسَانُ إِلَى النَّاسِ» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۳۷۸). همچنین ایشان قیمت و اندازه هر چیزی را به اندازه احسان آن می‌سنجد و می‌فرماید: «قیمت هر چیزی به اندازه احسان آن است» (شریف رضی، ۱۴۱۴ق، ص ۴۸۲). احسان فضیلتی است که سبب کمال انسان می‌شود؛ احسان به دیگران درحقیقت احسان به خویشتن است خداوند می‌فرماید: «إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِنَفْسِكُمْ» (اسراء، ۷)؛ چراکه شخص با

احسان و نیکوکاری، شخصیت خود را کامل می‌گرداند و در تحقق تکامل وجودی خویش می‌کوشد. انجام اعمال پسندیده و نیک، انسان را از خسران رهایی می‌بخشد و سبب پیروزی انسان می‌شود. با احسان، انسان در یک فرایند خود را از نقص به کمال می‌رساند. امر به احسان در خصوص رفتار با همسایگان در قرآن، بیانگر جایگاه ویژه همسایه در اسلام است و دین برای روابط همسایگی آداب و تکالیفی را بر پایه اصل احسان معین کرده است. دین حسن رفتار با همسایه را از نشانه‌های ایمان و احترام به همسایه از تکالیف دینی به شمار می‌آورد. پیامبر ﷺ می‌فرماید: «احترام به همسایه مانند احترام مادر و پدر بر انسان لازم است» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۶۶۶). از جمله تکالیف دین در آداب همسایه‌داری آزارنرساندن به همسایه است. در روایتی امام صادق ع همسایه را به مانند جان انسان برشمرده، می‌فرماید: «حرمت همسایه آدمی مثل نفس او است که باید به او ضرر نرساند» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۶۶۷). امام در این روایت به اهمیت همسایه‌داری توجه کرده و ارزش همسایه را با ارزش جان انسان سنجیده است. همان‌طور که هر شخصی دوست ندارد به خود ضرر بزند، باید نسبت به آسیب رساننده به همسایه نیز مراقبت نماید. همچنین امام صادق ع حُسن همسایه‌داری را به مانند تقوا سبب افزایش روزی و نزول برکات الهی می‌داند و می‌فرماید: «همسایه خوب بودن و رفتار خوب داشتن با همسایه مایه افزایش روزی است» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۶۶۶). در نگاه دین حسن همسایه‌داری موجب آمرزش گناهان می‌شود. پیامبر ص در این خصوص می‌فرماید: «هر کس سه همسایه داشته باشد و همگی از او راضی باشند، آمرزیده می‌شود» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۸، ص ۴۲۲). وجود تفاوت‌ها میان افراد، نابرابری امکانات، وقوع برخی از حوادث غیر قابل پیش‌بینی در زندگی اجتماعی زمینه را برای انجام برخی از وظایف دینی بر پایه احسان فراهم می‌کند. معاشرت نیکو با همسایگان و رعایت حق و حسن خلق و رفتار پسندیده با آنان، سبب ایجاد الفت بین افراد یک محله یا یک مجتمع مسکونی یا آپارتمان می‌شود و سبب انسجام و حمایت‌های اجتماعی می‌گردد.

با توجه به مفهوم همسایه در منظر قرآن کریم و هم از جهت لغوی، همسایگان ساکن در یک آپارتمان را می‌توان از جمله همسایگانی برشمرد که به تعبیر قرآن

نزدیک‌ترین فاصله را از جهت مکانی دارند و آنان را می‌توان از همسایگان نزدیک یا حتی از مصادیق صاحب‌بالجنب برشمرد. نزدیکی مکانی همسایگان و محدودیت فضا و گوناگونی فرهنگی و اعتقادی و رفتاری خانواده‌ها در آپارتمان، می‌تواند سبب بروز مشکلاتی در روابط میان همسایگان آپارتمان‌نشین شود. این مسئله مورد توجه جامعه‌شناسان شهری است؛ به‌طورمثال لوئیس ورث معتقد است روابط اجتماعی اولیه به موازات گسترش زندگی شهری تضعیف می‌شود، بزرگی، تراکم و ناهمگونی سه خصیصه اصلی شهر است که هرچه شهر بزرگ‌تر باشد، جدایی‌های فضایی بر مبنای نژاد، قومیت و.. بیشتر خواهد شد. این جدایی روابط همسایگی و عاطفی را سست می‌کند و روابط سطحی و زودگذر می‌شود و افزایش شمار ساکنان در یک مکان بر روابط بین آنها و خصوصیات آن شهر تأثیر می‌گذارد و مناسبات همسایگی و عاطفی که ممکن است در بین افراد یا اجتماع سنتی وجود داشته باشد، در شهرهای بزرگ وجود ندارد (ممتاز، ۱۳۸۱، ص ۱۴۱). نظم و رعایت آداب اجتماعی در روابط ساکنان آپارتمان به دلیل نقش پایه‌ای در روابط اجتماعی سبب انسجام اجتماع و برطرف کردن مشکلات در اجتماع می‌شود. این موضوع وظایف و آداب اجتماعی ویژه برای همسایگان آپارتمان‌نشین به همراه دارد. این وظایف را می‌توان با رجوع به قرآن و رعایت اصل احسان و توجه به دستورهای معصومان علیهم‌السلام دریافت.

۵. کارکرد دین در روابط با همسایگان آپارتمان‌نشین

یکی از مسائل مهم در هر جامعه‌ای ارتباط مطلوب میان اعضای آن جامعه و رواج هنجارهای اجتماعی است. روابط میان همسایگان به‌عنوان پایه‌ای‌ترین گروه‌های اجتماعی می‌تواند در برطرف کردن بسیاری از مشکلات اجتماعی مؤثر باشد. این موضوع مستلزم آن است که همسایگان درباره حقوق یکدیگر آگاهی داشته باشند و خود را ملزم به رعایت آن در تعاملات اجتماعی کنند. این موضوع در سبک زندگی آپارتمان‌نشینی، به جهت نزدیکی مکانی و بروز مسائل جدید، ضروری‌تر است. جایگاه همسایه در قرآن و وجود روایات فراوان معصومان در این خصوص مبین اهمیت این

ارتباط اجتماعی است. حضرت علی علیه السلام در وصیت خویش به فرزندان می‌فرماید: «خدا را خدا را درباره همسایگان، حقوقشان را رعایت کنید که وصیت پیامبر صلی الله علیه و آله است. ایشان همواره به خوش رفتاری با همسایگان سفارش می‌کرد تا آنجا که گمان بردیم برای آنان ارثی معین خواهد کرد» (شریف‌رضی، ۱۴۱۴ق، نامه ۴۷، ص ۴۲۲).

با اجرای دستورهای معصومان می‌توان جامعه‌ای بافضلیت ایجاد کرد و افراد در آرامش و امنیت و آسایش زندگی کنند. رعایت حق همسایگی موجب پیوند محکم اجتماعی و مشارکت و حمایت افراد اجتماع، در برابر حوادث و مشکلات می‌شود و به وسیله این پیوند و همبستگی عمیق، می‌توانند از حقوق یکدیگر دفاع کنند و در سختی‌ها و مشکلات زندگی یکدیگر را یاری نمایند و در ایجاد امنیت مالی و جانی و مؤثر باشند. دین در روابط میان همسایگان در مقیاس یک آپارتمان، دارای کارکردهای بسیاری در ابعاد اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در جامعه است. در این مقاله با توجه به مشکلات جامعه شهری امروزی و آپارتمان‌نشینی به برخی از این کارکردها با توجه به روایات و محوریت آیات قرآن اشاره می‌شود.

۱-۵. همسانی همسایگان در آپارتمان

یکی از مسائلی که همواره مورد توجه دین است، همسانی و همانندی در معاشرت‌های اجتماعی است. اهمیت این موضوع را می‌توان در سفارش قرآن در خصوص انتخاب همسر و همنشین دریافت (احزاب، ۳۵). رعایت این دستور می‌تواند از بروز بسیاری از اختلافات پیشگیری کند. این امر در انتخاب همسایه نیز مورد توجه است؛ زیرا وجود فرهنگ‌های مختلف در آپارتمان به جهت محدودیت فضای سکونت مشکلات متعددی را به همراه دارد. در روان‌شناسی اجتماعی، شباهت و تکمیل از مهم‌ترین عوامل برای گسترش روابط افراد به شمار می‌رود. شباهت می‌تواند شامل ویژگی‌های نزدیک، عقاید مشابه و شیوه‌های مفید ارتباطی باشد و تکمیل نیز شامل عملی است که نشان‌دهنده کشش فرد به دیگری از طریق کامل کردن رفتارهای شخصیتی فرد است. این دو عامل سبب رشد و توسعه روابط افراد می‌گردد

(ربانی و کجیاف، ۱۳۹۰، صص ۴۵-۷۴). به همین منظور انتخاب شهر و محل سکونت در دین مورد توجه است. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «از دوستی با بی‌خردان پرهیز؛ زیرا هر کس را به دوستش می‌شناسند و در شهرهای بزرگ سکونت کن، زیرا مرکز اجتماع مسلمانان است و از جاهایی که مردمان آن از یاد خدا غافل‌اند و به یکدیگر ستم روا می‌دارند و بر اطاعت خدا به یکدیگر کمک نمی‌کنند، بر حذر باش» (شریف‌رضی، ۱۴۱۴ق، نامه ۶۹، ص ۴۶۰).

توجه به این دستور دین و همسانی و شباهت می‌تواند سبب افزایش عزت نفس شود و مشابهت در فرهنگ، سبب ایجاد رابطه خوشایند بین همسایگان می‌شود. کارکرد دین در ایجاد روابط مطلوب بین همسایگان توجه به انتخاب محل سکونت با توجه به ویژگی‌های افراد ساکن در آن محله یا آپارتمان است. امام علی علیه السلام می‌فرماید: «پیش از انتخاب محل مسکونی خویش، درباره همسایه‌ات پرسش کن» (شریف‌رضی، ۱۴۱۴ق، نامه ۳۱، ص ۴۰۵). با توجه به این سفارش حضرت می‌توان دریافت راهکار دین برای زندگی آرام به دور از اختلاف و درگیری توجه به انتخاب همسایه با توجه به همسانی در عقیده، اخلاق و... است؛ زیرا اگر همسایگان از جهت آداب و رسوم و الگوهای رفتاری و عقاید به هم نزدیک یا دارای مشابهت باشند، امکان آموختن و عمل کردن به آموزه‌های دین در میان آنان افزایش پیدا می‌کند.

۲-۵. مرافقت و مدارا

برخی از مشکلات در روابط بین افراد ساکن در آپارتمان، ناشی از اختلاف در سلیقه‌ها و نگرش‌ها و سبک‌های زندگی در خانواده است. گاهی ممکن است این امر سبب ناسازگاری بین همسایگان شود. هر خانواده‌ای ممکن است به دلیلی از سبک زندگی خود دفاع کند و موافق کردن سبک زندگی همسایگان امکان‌پذیر نباشد. به همین علت لازم است این تفاوت‌ها در رفتارها و تعاملات بین همسایگان به نحوی مدیریت شود که به خصومت و درگیری بین ساکنان آپارتمان منجر نشود. کارکرد دین در این مواقع توصیه به مرافقت و مدارا و انعطاف‌پذیری است. انعطاف‌پذیری از

مؤلفه‌های اصلی مراقت است و آن ملکه‌ای است که فرد در روابطش با دیگران براساس همراهی و میانه‌روی و آسان‌گیری و تأنی باشد (عمادی، ۱۳۹۳، ص ۲۹). رفق و مدارا در واقع نرم‌خویی و عدم شدت در عمل و ملاطفت در رفتار با دیگران است. مراقت و مدارا دستوری اخلاقی است که برای آسایش جامعه و سلامت فرد و اجتماع از درگیری‌های بی‌حاصل در معاشرت و سازگاری با افراد جامعه خصوصاً همسایگان سودمند است (حسین‌آبادی، ۱۳۹۳، ص ۳).

قرآن کریم در تعاملات اجتماعی به حسن معاشرت توصیه کرده است (روم، ۲۱). در برخی موارد معاشرت به معروف با صبر حاصل می‌شود؛ چنان‌که دین در روابط پدر و مادر و فرزندان و خویشاوندان و همسایگان به صبر توصیه می‌کند (قرضای، ۱۳۷۸، ص ۱۰۲). امام کاظم علیه السلام می‌فرماید: «در حسن هم‌جواری تنها دست‌برداشتن از آزار کافی نیست، بلکه باید در برابر آزار و اذیت آنها هم متحمل بود» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۶۶۷). رفق و مدارا و انعطاف‌پذیری از ایجاد تنش پیشگیری و شدت مخالفت را کم می‌کند. همچنین حضرت علی علیه السلام دلجویی و تفقد از همسایگان را از نشانه‌های حسن همسایه‌داری می‌داند (ابن‌شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۸۵). راهکار دین در مواجهه با همسایه ناسازگار در یک مجموعه آپارتمان چشم‌پوشی و مدارا و صبر بر مسئله و تفقد و دلجویی از آنان است؛ البته در برخی موارد تذکر خیرخواهانه لازم است. این مسئله از وظایف دینی و از مصادیق امر به معروف و نهی از منکر و خیرخواهی دیگران به شمار می‌رود؛ چنان‌که امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «بهترین دوستان نزد من کسانی‌اند که عیوب و نواقص مرا به من هدیه دهند» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۶۳۸).

۳-۵. رعایت قوانین همزیستی

در خانه‌های آپارتمانی به جهت ارتباط نزدیک خانه‌ها و وجود خانه‌هایی که فوق یکدیگر هستند، رعایت حقوق همسایگان اهمیت بیشتری دارد؛ مثلاً مهمانی‌های شبانه، در زمان استراحت دیگر ساکنان، رفت و آمد افراد و ایجاد صدای زیاد سبب سلب آسایش دیگران می‌شود. بلند صحبت کردن در راه‌پله‌ها، بلند کردن صدای ضبط یا

تلویزیون، دویدن یا بازی پر سر و صدای کودکان در واحدهای آپارتمانی یا تعمیر خانه در زمان نامناسب، سبب سلب آسایش و آرامش و آزار دیگران می‌شود و از مصادیق همسایه‌آزاری به شمار می‌رود. هرچند هر خانواده قواعد رفتاری خاص خود را دارد، در آپارتمان‌نشینی به جهت حفظ حریم همسایگی و عدم آزار همسایگان، رعایت قوانین آپارتمان‌نشینی ضروری است. دین رعایت حقوق همسایگی و آزارنرساندن به همسایه را امری ضروری می‌داند. پیامبر ﷺ می‌فرماید: «کسی که به خدا و روز قیامت ایمان دارد، همسایه‌اش را آزار ندهد» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۶۶۵). امام رضا علیه السلام از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل می‌کند: «از ما نیست کسی که همسایه‌اش از شر او در امان نباشد» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۶۶۶). امام صادق علیه السلام عاقبت کسی را که موجب آزار همسایه‌اش می‌شود، عدم بهره‌مندی از بهشت بیان می‌کند و می‌فرماید: «هر کس همسایه‌اش را آزار دهد، خداوند بوی بهشت را بر وی حرام می‌کند و جای او در جهنم است و هر کس حق همسایه‌اش را ضایع کند، از ما نیست» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۸، ص ۴۲۵). هرچند برای برقراری آرامش و آسایش در محل زندگی، پایبندی به قوانین آپارتمان‌نشینی امری ضروری است، کارکرد دین در رعایت قوانین و مقررات آپارتمان‌نشینی توجه رابطه ایمان و آزارنرساندن همسایگان است. پیامبر صلی الله علیه و آله حسن همسایه‌داری را از نشانه‌های ایمان برشمرده، می‌فرماید: «هر کس که به خدا و روز رستاخیز ایمان دارد، باید به همسایگان خود نیکی کند» (پابنده، ۱۳۸۲، ص ۷۵۰). حضرت علی علیه السلام رعایت این مسئله را از نشانه‌های خوبی فرد می‌داند و می‌فرماید: «از نشانه‌های خوبی شخص، خودداری از آزار کردن مردم است» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۴۶۵). راهکار دین برای ایجاد الفت بین ساکنان آپارتمان حسن خلق و رفتار پسندیده با همسایگان است. حضرت علی علیه السلام حسن همسایه‌داری را سبب ازدیاد همسایگان و ایجاد روابط مطلوب بین آنان و انسجام و همبستگی اجتماعی بیان می‌کند و می‌فرماید: آن کس که همسایه‌اش نیکو باشد، همسایگانش روز افزون می‌شود (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۵۸۷). توجه به این دستور دین در آداب رفتار با همسایگان موجب ایجاد امنیت اجتماعی و عاطفی بین افراد ساکن در یک آپارتمان می‌شود و زمینه را برای رشد و شکوفایی استعدادها و اجتماعی فراهم می‌نماید.

۴-۵. مشارکت در زیبایی و نگهداری از مجتمع

از جمله مشکلاتی که با توسعه زندگی مدرن شهری قرین شده، گسترش فرهنگ فردمحوری و اهمیت خواست‌های فردی است. رشد افراطی این مسئله تا اندازه‌ای است که برخی از همسایگان با وجود اشتراک در مکان زندگی و فضای‌های مشترک آپارتمانی مانند راه‌پله‌ها، آسانسور، حیاط، فضای پارکینگ و... تمایلی به نگهداری و زیباسازی و عمران محیط زندگی خود ندارند. یکی از لوازم برنامه‌ریزی در دنیای جدید، توجه به مشارکت فعال و اثربخش همه‌جانبه افراد جامعه در تمام ابعاد مختلف توسعه است؛ به عبارت دیگر مشارکت فرایندی است که دربرگیرنده انواع کنش‌های فردی و گروهی به منظور دخالت در سرنوشت خود و جامعه و تأثیر گذاشتن بر تصمیم‌گیری درباره امور عمومی است (محسنی تبریزی، ۱۳۷۵، ص ۵۴). ارتباط مؤثر میان همسایگان در آپارتمان نه تنها سبب زیبایی و نگهداری و آبادانی ساختمان و فضای مربوط به آن می‌شود، بلکه زمینه‌ساز مشارکت افراد در رشد و توسعه و آبادانی شهری است؛ چراکه توسعه شهری و عمران و آبادانی جامعه در گرو ارتباط تنگاتنگ بافت‌های مختلف در سطوح متفاوت جامعه است. دین در ضمن نگرش جمع‌گرایانه به هم‌زیستی با دیگران، خصوصاً همسایگان توصیه می‌کند و احسان و عدالت در امور اهمیت برقراری روابط میان آنان و انجام وظایف متقابل میان آنان را گوشزد می‌کند. انجام این وظیفه سبب ایجاد روحیه تعاون در حل مشکلات و نگهداری و حفاظت از محیط آپارتمان و پاکیزه‌داشتن محیط زندگی می‌شود و سبب افزایش آرامش روانی و طول عمر انسان می‌گردد. امام صادق علیه السلام در این خصوص می‌فرماید: «همسایه‌داری نیکو، شهرها را آباد و عمرها را طولانی می‌کند» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۶۳۵). توجه به این دستور دین موجب تأمین مشارکت افراد در سامان‌بخشیدن به محیط زندگی و عمران و آبادانی آن و افزایش رضایتمندی از محیط زندگی و آرامش روانی و سلامت جسمی می‌گردد.

۵-۵. حمایت‌ها و خدمات اجتماعی

از جمله مشکلاتی که در گسترش آپارتمان‌نشینی به وجود آمده، گرایش به استقلال

فردی و نگرش فردگرایانه است. تداوم این سبک از زندگی باعث ایجاد خودمحوری و گسسته شدن پیوندهای اجتماعی میان افراد می‌شود. توجه به آیه ۳۶ سوره نساء و دستور احسان به همسایگان و تقسیم آن به همسایه دور و نزدیک و همنشین، نشان از اهمیت فراوان دین به زندگی جمعی و نگرش جمع‌گرایانه بر روابط بین افراد جامعه دارد و توجه به حدود همسایه در بیان پیامبر ﷺ و گستره محدوده همسایگی به چهل منزل از هر جهت، مؤید این موضوع است.

توجه به مسائل مالی و معیشتی، همواره از مسائل مهم خانواده‌ها بوده است. این مسئله در سال‌های اخیر نمود بیشتری پیدا کرده است، به نحوی که برخی از خانواده‌ها در مسائل معیشتی و مالی و خصوصاً بروز بیماری، در پرداخت هزینه‌های خانه خود دچار مشکل شده‌اند؛ البته هرچند برقراری خدمات اجتماعی و برخورداری افراد جامعه از مواهب مادی و معیشتی از موضوعات مهم هر جامعه‌ای است. به همین منظور یکی از اصلی‌ترین کارکردهای حکومت‌ها تأمین رفاه مادی و اجتماعی افراد جامعه است. تأمین اجتماعی به معنای رفع فقر، کم کردن فاصله بین افراد ثروتمند و فقیر، ایجاد امنیت روانی، حمایت از مردم به هنگام خطر و بروز مشکل، درمان بیماری‌ها و اموری نظیر آن از سوی جامعه است (حاج حسینی، ۱۳۸۸). در برخی موارد مشکلات و نیازهایی به‌اضطرار برای افراد جامعه به وجود می‌آید که رفع آن نیازمند مشارکت فعال افراد جامعه و حمایت و پشتیبانی آنان از هم است. از تکالیف و حقوقی که دین درباره همسایگان بیان می‌کند، احسان و رسیدگی مالی و حل مشکلات همسایه است؛ چنان‌که امام باقر علیه السلام یکی از ویژگی‌های مهم شیعه را رعایت حق همسایگی می‌داند و می‌فرماید: «از نشانه‌های پیروان ما، رسیدگی به همسایگان نیازمند و تهی دست و بدهکاران و یتیمان است. انسان شرافتمند و باوجدان چگونه می‌تواند آسوده‌خاطر و با شکم سیر بخوابد، درحالی‌که در همسایگی او محروم و گرسنه و نیازمند باشد و با آنکه او می‌تواند گریه را از آنان بگشاید، کوتاهی کند» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۷۴) یا اینکه از دیگر آداب همسایه‌داری اطعام همسایه است. پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «هر کس سیر بخوابد، درحالی‌که همسایه مسلمانش گرسنه باشد، به من ایمان نیاورده است». پیامبر صلی الله علیه و آله کمک مالی به

همسایه به صورت قرض را از وظایف و آداب همسایه‌داری برمی‌شمرد و می‌فرماید: «به خدا ایمان نیاورده، کسی که همسایه‌اش از او قرض بخواهد و او ازدادن قرض دریغ کند» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۸، ص ۴۲۷) پیامبر ﷺ عیادت از همسایه در زمان بیماری را از حقوق همسایه برمی‌شمارد (پابنده، ۱۳۸۲، ص ۴۴۵). رعایت این وظیفه باعث ایجاد همبستگی و تعهد اعضای یک آپارتمان و همسایگان به رعایت حقوق و وظایف متقابل و مساعدت همگانی در جهت تأمین حواجی، رفع مشکلات و گرفتاری‌ها و موجب می‌شود مشکلات در سایه مشارکت جمعی افراد برطرف شود (صدیق‌اورعی، ۱۳۸۲، ص ۲۱۳). اگر وظیفه احسان، توجه به وضعیت مالی و رفع گرفتاری همسایگان در زمان بیماری مسئولانه انجام شود، دیگر شاهد فقر و گرفتاری در جامعه نخواهیم بود.

۵-۶. افزایش امنیت روانی ساکنان

از دیگر مسائل آپارتمان‌نشینی، نزدیکی مکان زندگی، وجود دیوارها و فضاهاى مشترك و با گذشت زمان اطلاع از اسرار همسایگان و در برخی موارد عدم امنیت روانی ساکنان آپارتمان است. رشد فضایل اخلاقی و رفتار پسندیده و کریمانه و حفظ حریم یکدیگر می‌تواند در ایجاد امنیت روانی همسایگان مؤثر باشد. ایجاد این روحیه آثار تربیتی و روانی فراوانی دارد. قرآن کریم در ضمن توصیه به عدل و رعایت انصاف در حق همسایگان، آنان را به رعایت حق و حفظ حریم یکدیگر فرا می‌خواند و با امر به احسان به نیکوترین رفتارها توصیه نموده، در صدد ایجاد جامعه‌ای بر پایه این دو اصل است. از منظر دین تجسس در زندگی دیگران و فاش کردن اسرار یا مشکلات آنان امری ناپسند است (حجرات، ۱۲). این موضوع در خصوص همسایگان اهمیت بیشتری دارد و آن را به نوعی نقض حریم و خلاف عدالت برشمرده است. امام سجاد علیه السلام یکی از حقوق همسایگان بر یکدیگر را رازداری می‌داند و می‌فرماید: «چنانچه بر راز همسایه‌ات آگاه شدى، باید آن را مخفی بداری» (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق، ج ۲، ص ۶۲۳). همچنین حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «هر کس به اسرار همسایه‌اش اطلاع پیدا کند، اسرارش فاش می‌شود» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۴۳۷). توجه به این دستور در روابط بین خانواده‌ای ساکن

در آپارتمان سبب حفظ حریم همسایگان و افزایش تعهد آنان به هم می‌شود و موجب افزایش امنیت روانی ساکنان در آپارتمان می‌گردد.

۵-۷. کنترل اجتماعی

از دیگر مشکلات در آپارتمان‌ها بروز برخی از رفتارهای نابهنجار و گناه‌آلود است. کنترل و نظارت اجتماعی و گسترش هنجارهای اجتماعی و جلوگیری از ناهنجاری‌ها از جمله موضوعات مهم مورد توجه جامعه‌شناسان است و صاحب‌نظران این حوزه بر کنترل اجتماعی به صورت رسمی و غیررسمی نظراتی را ارائه کرده‌اند.

کنترل رسمی مجموعه اقداماتی است که منابع اقتدار از آنها در مسیر مقابله با وقوع جرم و کجروی در جامعه استفاده می‌کنند و معمولاً با اجبار و الزام و ضمانت‌های اجرایی از طرف دولت همراه است (سلیمی، ۱۳۸۷، ص ۵۰۱). کنترل غیررسمی از طریق سازمان‌های رسمی پیگیری نمی‌شود، بلکه با تکیه بر اصول اخلاقی و ارزش‌ها و هنجارهای متعارف ساخته می‌شود (سلیمی، ۱۳۸۷، ص ۵۰۷). این موضوع از طریق ارتباط فرد با سایر افراد اجتماع نظیر خانواده، دوستان و همکاران تحقق می‌یابد. در روابط همسایگی آپارتمانی که افراد نزدیک‌ترین فاصله را با هم دارند، این موضوع اهمیت بیشتری دارد. به همین منظور دین در ارتباط با همسایگان وظایف اخلاقی و آداب اجتماعی متنوعی را قرار داده است. دگرخواهی، احساس وظیفه و مسئولیت در قبال دیگران انگیزه لازم جهت ادای حقوق و تکالیف مورد نظر و برقراری روابط منسجم میان همسایگان و احساس ضرورت به برقراری رابطه و انجام وظایف دینی، نظارت اجتماعی را به همراه دارد و سبب کم‌شدن زمینه انجام گناه می‌شود. هر کس همواره شاهد رفتارهای گناه‌آلود همسایه خود باشد و ایشان را از رفتار نادرستی که مرتکب می‌شود، نهی نکند، شریک او محسوب می‌شود (دیلمی، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۱۸۳). این وظیفه نهی از منکر و از مهم‌ترین دستوره‌های حیات‌بخش اسلام است و حسن اجرای آن سلامت جامعه را تضمین می‌کند؛ البته باید با توجه به اصول و رعایت دقیق مراحل آن و با مناسب‌ترین روش‌های تربیتی و معیارهای اخلاقی انجام شود.

نتیجه گیری

همبستگی و برقراری روابط مطلوب میان افراد اجتماع، عامل مهمی در وحدت و انسجام جامعه است. روابط میان همسایگان در ایجاد همبستگی اجتماعی مؤثر است و سبب قوام جامعه می‌شود. در شرایط کنونی اجتماع، توسعه سبک آپارتمان‌نشینی و رشد تفکر فردی، عدم آگاهی از حقوق همسایگی و نداشتن ارتباط مطلوب میان ساکنان آپارتمان، آنان را به نوعی دچار انزوای اجتماعی کرده و سبب از بین رفتن حس اعتماد و آرامش و امنیت در محیط زندگی شده است. این موضوع مورد توجه اندیشمندان این حوزه است، به نحوی که تراکم افراد در یک مکان و توسعه زندگی شهری را در کاهش روابط همسایگی و عاطفی مؤثر می‌دانند. از آنجاکه دین نگاه همه‌جانبه به انسان و زندگی اجتماعی او دارد، رجوع به دستورهای دین می‌تواند در سامان بخشیدن به روابط اجتماعی میان همسایگان مؤثر باشد. قرآن در آیه ۳۶ سوره نساء، احسان به همسایگان را در کنار عبادت خداوند و هم‌ردیف احسان به والدین قرار داده و آن را به همسایگان دور و نزدیک و هم‌نشین تقسیم کرده است که خود بیانگر اهمیت فراوان همسایگان در قرآن است. با توجه به اصل احسان و دستورهای معصومان در خصوص ارتباط با همسایگان می‌توان کارکردهای فراوان اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی برشمرد. توجه به دستور دین در خصوص همسانی همسایگان و انتخاب محل سکونت با توجه به همسایه، سبب رشد عقاید و عمل به آموزه‌های دینی می‌شود. وجود برخی اختلاف در سلیقه‌ها و نگرش‌ها و سبک‌های زندگی سبب ناسازگاری بین ساکنان آپارتمان می‌شود؛ توجه به دستور دین و صبر پیشه کردن و مراقت و مدارا، باعث کاهش تنش و درگیری‌ها میان همسایگان می‌شود. نگرش جمع‌گرایانه دین در مقابل رشد فرهنگ فردگرایانه و انزوای اجتماعی، سبب حمایت عاطفی ساکنان آپارتمان از یکدیگر و ایجاد امنیت و آرامش روانی می‌گردد.

دین به حمایت‌های مالی و خدمات اجتماعی همسایگان در برابر هم توجه دارد. انجام مسئولانه این وظیفه در جامعه اسلامی سبب از بین رفتن فقر و مشکلات مال خواهد شد. با امر به احسان، فضیلت‌های اخلاقی مانند رازداری و عدم تجسس در زندگی

همسايگان رشد مي يابند. دستور دين در خصوص حسن همسايه داري، رعايت آداب و قواعدی را ترسيم کرده است که باعث ايجاد تعهد متقابل افراد به يکديگر و کم شدن رفتارهای ناشايست و ناهنجاری ها و سبب رشد و ارتقای جامعه اسلامي مي شود. اجرائي شدن و توسعه دستورها و توصيه های دين در معاشرت نيكو و حسن خلق و رعايت حقوق همسايگان، علاوه بر ارتقای روابط اجتماعي و آگاهی از حقوق همسايگی و بهره مندی از برکات اخروي و دنيوي مانند آموزش گناهان، افزايش روزی و نزول برکات الهی، سبب ايجاد الفت میان ساکنان يک محله يا مجتمع های مسکوني يا ساکنين يک آپارتمان و برقرای حمايت های اجتماعي و ايجاد جامعه توحیدی مي شود.

فهرست منابع

* قرآن کریم

۱. ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۴۱۳ق). من لایحضره الفقیه (ج ۲، چاپ دوم). قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۲. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی. (۱۴۰۴ق). تحف العقول (محقق و مصحح: علی اکبر غفاری، چاپ دوم). قم: جامعه مدرسین.
۳. ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۴ق). لسان العرب (ج ۴ و ۱۳، چاپ سوم). بیروت: دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع، دار صادر.
۴. استونز، راب. (۱۳۹۳). متفکران بزرگ جامعه‌شناسی (مترجم: مهرداد میردامادی، چاپ نهم). تهران: نشر مرکز.
۵. باندز، مایکل. (۱۳۹۴). نظریه اجتماعی شهری (شهر، خود و جامعه) (مترجم: سروستانی، چاپ اول). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۶. بیرو، آلن. (۱۳۶۶). فرهنگ علوم اجتماعی (مترجم: باقر ساروخانی). تهران: کیهان.
۷. پاینده، ابوالقاسم. (۱۳۸۲). نهج الفصاحة (چاپ اول). تهران: دنیای دانش.
۸. پراینده، فرشته. (۱۳۸۰). بررسی مسائل و مشکلات ارتباط همسایگی در ساختمان‌های بلند. تهران: دانشکده مدیریت و علوم اجتماعی.
۹. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد. (۱۴۱۰ق). غرر الحکم و درر الکلم (چاپ دوم). قم: دارالکتاب الاسلامی.
۱۰. جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۰). انتظار بشر از دین. قم: اسراء.
۱۱. جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۸). تسنیم، تفسیر قرآن کریم (ج ۱۸). قم: اسراء.
۱۲. جوکار، علی‌قلی؛ کاشانی، مجید و فکرآزاد، حسین. (۱۳۹۷). مطالعه جامعه‌شناختی پیامدهای فرهنگی زندگی آپارتمان‌نشینی در ایران (مورد مطالعه: کلان شهر تهران). مطالعات علوم اجتماعی ایران، ش ۵۹، صص ۱۳۲-۱۵۴.

۱۳. حاج حسینی، حسن. (۱۳۸۸). جایگاه عدالت در کارویژه‌های دولت دینی. نشریه معرفت، ش ۱۴۵، صص ۷۵-۹۶.
۱۴. حسین آبادی، زهرا. (۱۳۹۳). رفق و مدارا در تربیت دینی. چهارمین همایش ملی اخلاق با موضوع اخلاق و آداب زندگی، دانشگاه زنجان.
۱۵. حویزی، عبد علی بن جمعه. (۱۴۱۵ق). تفسیر نور الثقلین (ج ۱، چاپ چهارم). قم: اسماعیلیان.
۱۶. دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۳). دایرة المعارف (ج ۱ و ۷، چاپ اول). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۷. دیلمی، حسن بن محمد. (۱۴۱۲ق). إرشاد القلوب إلى الصواب (ج ۱، چاپ اول). قم: الشریف الرضی.
۱۸. راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ق). مفردات ألفاظ القرآن (چاپ اول). بیروت: دارالقلم - الدار الشامیه.
۱۹. ربانی، رسول؛ کجیاف، محمدباقر. (۱۳۹۰). روان‌شناسی اجتماعی (دیدگاه‌ها و نظریه‌ها) (چاپ دوم). اصفهان: انتشارات دانشگاه اصفهان.
۲۰. ساروخانی، باقر. (۱۳۸۰). درآمدی بر دایره المعارف علوم اجتماعی (ج ۲). تهران: انتشارات کیهان.
۲۱. سلیمی، علی؛ داوری، محمد. (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی کجروی (چاپ چهارم). قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۲۲. شایان‌مهر، علیرضا. (۱۳۷۷). دایرةالمعارف تطبیقی علوم اجتماعی. تهران: کیهان.
۲۳. شریف الرضی، محمد بن حسین. (۱۴۱۴ق). نهج البلاغة (چاپ اول). قم: للصبغی صالح.
۲۴. صدیق اورعی، غلامرضا. (۱۳۸۲). بررسی ساختار نظام اجتماعی اسلام. تهران: اداره کل پژوهش‌های سیما.
۲۵. طباطبایی، سیدمحمدحسین. (۱۳۹۰ق). المیزان فی تفسیر القرآن (ج ۴ و ۶، چاپ دوم). بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.

۲۶. طریحی، فخرالدین بن محمد. (۱۳۷۵). مجمع البحرین (ج ۳ و ۶، چاپ سوم). تهران: مرتضوی.
۲۷. عمادی، عبدالله. (۱۳۹۳). معیارها و شاخص‌های رفتاری رفق در روابط همسران از منظر قرآن و حدیث و طراحی آن با مقیاس. پایان‌نامه چاپ‌نشده کارشناسی ارشد (استاد راهنما: عباس پسندیده، استاد مشاور: محمدرضا فلسفی نژاد). قم: دانشگاه قرآن و حدیث.
۲۸. فراهیدی، خلیل بن احمد. (۱۴۰۹ق). کتاب العین (ج ۸، چاپ دوم). قم: نشر هجرت.
۲۹. قائمی، علی. (۱۳۶۴). اخلاق و معاشرت در اسلام. تهران: امیری.
۳۰. قرضاوی، یوسف. (۱۳۷۸). سیمای صابران در قرآن. قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
۳۱. کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). الکافی (ج ۲، چاپ چهارم). تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۳۲. گولد، جولوس. (۱۳۷۶). فرهنگ علوم اجتماعی (مترجم: گروهی از مترجمان). تهران: انتشارات مازیار.
۳۳. گیدز، آنتونی. (۱۳۷۴). جامعه‌شناسی (مترجم: منوچهر صبوری). تهران: انتشارات نی.
۳۴. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی. (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار (ج ۷۱، چاپ دوم). بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۳۵. محسنی تبریزی، علیرضا. (۱۳۷۵). بیگانگی مانعی برای مشارکت و توسعه ملی، بررسی رابطه میان بیگانگی و مشارکت اجتماعی و سیاسی، نامه پژوهش فصلنامه تحقیقات فرهنگی، ش ۱، صص ۸۹-۱۱۰.
۳۶. محسنی تبریزی، علیرضا، باهک، سجاده؛ قهرمانی، سهراب و باصری، علی. (۱۳۹۰). مطالعه مشکلات آپارتمان‌نشینی و عوامل تأثیرگذار بر آن در کرج. مجله تحلیل اجتماعی، ش ۴، صص ۱۸۱-۲۱۰.
۳۷. محسنی تبریزی، علیرضا؛ یاهک، سجاده؛ قهرمانی، سهراب و باصری، علی. (۱۳۹۰). مطالعه میزان مشکلات آپارتمان‌نشینی و عوامل تأثیرگذار بر آن در کرج. نشریه تحلیل اجتماعی نظم و نابرابری اجتماعی، ش ۶۰، صص ۱۸۱-۲۰۹.

۳۸. مصباح یزدی، محمدتقی. (۱۳۸۷). آموزش عقاید (چاپ سی و ششم). تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
۳۹. معین، محمد. (۱۳۷۶). فرهنگ فارسی معین (ج ۴). تهران: انتشارات امیرکبیر.
۴۰. مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۱). تفسیر نمونه (ج ۳، چاپ دهم). تهران: دارالکتب الإسلامیة.
۴۱. مکلوتی‌نیا، علی؛ سبحانی‌نیا، محمدتقی. (۱۳۹۶). بررسی مشکلات همسایگی در آپارتمان‌نشینی و راهکارهای مقابله آن با رویکرد اخلاقی. اخلاق و حیانی، ش ۱۳، صص ۱۰۸-۱۸۳.
۴۲. ممتاز، فریده. (۱۳۸۱). جامعه‌شناسی شهر. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۴۳. ناصری، علی محمد؛ تقوی، احسان. (۱۳۹۶). آپارتمان‌نشینی در شهرهای ایرانی - اسلامی و مشکلات اجتماعی و فرهنگی ناشی از آن (نمونه مورد مطالعه مسکن مهر بروجرد). معماری سبز، ش ۶، صص ۹-۱۸.
۴۴. نوری، حسین بن محمدتقی. (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل (ج ۸، چاپ اول). قم: مؤسسه آل‌البتین (ع).
 (ع)

References

* The Holy Quran

1. Biro, A. (1366 AP). *Dictionary of Social Sciences* (Saroukhani, B, Trans.). Tehran: Keihan.[In Persian]
2. Bonds, M. (1394 AP). *Urban social theory (city, self and society)* (Sarvestani, Trans., 1sted.). Tehran: Tehran University Press.[In Persian]
3. Daylami, H. (1412 AH). *Irshad al-Qulubila al-Sawab* (Vol. 1, 1st ed.). Qom: Al-Sharif al-Razi.[In Arabic]
4. Dehkhoda, A. A. (1373 AP). *Encyclopedia* (Vols. 1, 7, 1st ed.). Tehran: Tehran University Press. [In Persian]
5. Emadi, A. (1393 AP). *Behavioral criteria and indicators of friendship in spouses' relationships from the perspective of the Qur'an and Hadith and its design with a scale*. Unpublished Master's Thesis (supervisor: Abbas Pasandideh, advisor: Mohammad Reza Falsafinijad). Qom: University of Quran and Hadith.[In Persian]
6. Farahidi, K. (1409 AH). *Kitab al-Ain* (Vol. 8, 2nded.). Qom: Hijrat Publications. [In Arabic]
7. Ghaemi, A. (1364 AP). *Ethics and society in Islam*. Tehran: Amiri.[In Persian]
8. Gides, A. (1374 AP). *Sociology* (Sabouri, M. Trans.). Tehran: Nei Publications. [In Persian]
9. Haj Hosseini, H. (1388 AP). The place of justice in the special functions of the religious government. *Marafet*, 145, pp. 75-96.[In Persian]
10. Hosseinabadi, Z. (1393 AP). *Friendship and tolerance in religious education*. The 4th National Ethics Conference on Ethics and Life Manners, Zanjan University. [In Persian]
11. Howeizi, A. (1415 AH). *Tafsir Noor al-Saqlain* (Vol. 1, 4thed.). Qom: Esmailian.[In Persian]
12. IbnBabevayh, M. (1413 AH). *Man La Yahzaroho al-Faqih* (Vol. 2, 2nd ed.). Qom: Islamic Publications Office affiliated with Qom Seminary Teachers Society. [In Arabic]

13. IbnManzoor, M. (1414 AH). *Lisan al-Arab* (Vols. 4 , 13, 23rded.). Beirut: Dar Al-Fikr le Taba'ah va al-Nashr va al-Tawzi, Dar Sader. [In Arabic]
14. IbnSha'baHarrani, H. (1404 AH). *Tohaf al-Uqool* (Ghaffari, A. A. Ed., 2nded.). Qom: Society of teachers.[In Arabic]
15. Javadi Amoli, A. (1380 AP). *Human expectation from religion*. Qom: Israa.[In Persian]
16. Javadi Amoli, A. (1388 AP). *Tasnim, interpretation of the Holy Quran* (Vol. 18). Qom: Israa.[In Persian]
17. Jokar, A. Q., & Kashani, M., & Fekr Azad, H. (1397 AP). Sociological study of the cultural consequences of living in an apartment in Iran (case study: Tehran Megacity. *Iran Social Sciences Studies*, 59, pp. 132-154. [In Persian]
18. Julius, G. (1376 AP). *Dictionary of social sciences* (a group of translators, Trans.). Tehran: Maziar Publications.[In Persian]
19. Koleyni, M. (1407 AH). *Al-Kafi* (Vol. 2, 4thed.). Tehran: DarulKitab al-Islamiya.[In Arabic]
20. Majlesi, M. (1403 AH). *Bihar Al-Anwar* (Vol. 71, 2nd ed.). Beirut: Dar Ihya al-Toras al-Arabi. [In Arabic]
21. Makarem Shirazi, N. (1371 AP). *TafsirNemouneh* (Vol. 3, 10thed.). Tehran: Dar al-Kotob al-Islamiya. [In Persian]
22. Malakutinia, A., & Sobhaninia, M. T. (1396 AP). An examination of neighborhood problems in apartment living and solutions to deal with them with an ethical approach. *Akhlaq Vahiani*, 13, pp. 183-108. [In Persian]
23. Mesbah Yazdi, M. T. (1387 AP). *Teaching ideas* (36thed.). Tehran: Islamic Propaganda Organization. [In Persian]
24. Moein, M. (1376 AP). *Moein Persian Dictionary* (Vol. 4). Tehran: Amir Kabir Publications.[In Persian]
25. Mohseni Tabrizi, A. (1375 AP). Alienation is an obstacle for participation and national development, examining the relationship between alienation and social and political participation, *Journal of Cultural Research*, 1, pp. 110-89. [In Persian]